O‘zbekistonda ayollar va bolalar huquqlarini himoya qilishning huquqiy mexanizmlari

Mo‘ydinova Xonzodabegim Elyorbek qizi

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Yurisprudensiya ta’lim yo‘nalishi 3 bosqich talabasi

E-mail: x.elyorbekovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida ayollar va bolalarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Xususan, xotin-qizlar va bolalarning teng huquqliligini ta’minlash, ularni kamsitish, tazyiq va zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish, shuningdek, ularning ta’lim olish, sog‘lig‘ini saqlash, mehnat qilish va munosib hayot kechirish huquqlarini kafolatlash masalalariga e’tibor qaratiladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, sohaga oid milliy qonunchilik hujjatlari hamda xalqaro huquqiy normalar asosida mavjud himoya mexanizmlarining mazmuni ochib beriladi. Shuningdek, himoya orderi, vakolatli davlat organlari faoliyati, sud orqali himoyalanish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi huquqiy vositalarning ahamiyati yoritilib, mavjud muammolarni bartaraf etish hamda qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: ayollar huquqlari, bolalar huquqlari, gender tengligi, huquqiy himoya, konstitutsiyaviy kafolatlar, tazyiq va zo‘ravonlik, himoya orderi, bola manfaatlari, ijtimoiy himoya, milliy qonunchilik.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Xususan, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari fuqarolarning odil sudlovga erishish imkoniyatlarini kengaytirish, sud hokimiyatining mustaqilligini ta’minlash, inson huquqlarining ishonchli himoya qilinishiga xizmat qilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har kimga o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlangan. Sud orqali himoya qilish inson

huquqlarini ta’minlashning eng muhim huquqiy mexanizmlaridan biridir. Chunki sud shaxsning buzilgan huquqlarini tiklash, qonuniy manfaatlarini himoya qilish, noqonuniy qaror va harakatlarga huquqiy baho berish hamda adolatni qaror toptirish vakolatiga ega bo‘lgan mustaqil davlat organi hisoblanadi. Ayniqsa, fuqarolarning davlat organlari bilan munosabatlarida yuzaga keladigan nizolarni hal etishda sud himoyasining ahamiyati alohida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, sud orqali himoya qilish huquqining mavjudligi bilan bir qatorda, fuqarolarning sudga murojaat qilish imkoniyatlari, ishlarning o‘z vaqtida va xolis ko‘rib chiqilishi, sud qarorlarining ijro etilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonlarda yuzaga kelayotgan ayrim muammolarni o‘rganish, ularning huquqiy yechimlarini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Ushbu maqolada O‘zbekistonda inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari, sud himoyasining mazmuni va ahamiyati, fuqarolarning odil sudlovga erishish imkoniyatlari hamda ushbu sohadagi mavjud muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, inson huquqlarini sud orqali himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga e’tibor qaratiladi.

Tadqiqot uslublari. Mazkur ilmiy maqolani tayyorlash jarayonida O‘zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning huquqiy asoslarini o‘rganish, amaldagi qonunchilik normalarini tahlil qilish hamda mavjud muammolarni aniqlashga qaratilgan bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Xususan, tadqiqot davomida tizimli tahlil usuli orqali inson huquqlarini sud orqali himoya qilishga oid konstitutsiyaviy normalar, qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Bu usul sud himoyasining huquqiy tizimdagi o‘rni va ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil usuli yordamida O‘zbekiston qonunchiligida belgilangan sud himoyasi kafolatlari xalqaro huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan inson huquqlariga oid qoidalar bilan taqqoslandi. Jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt normalariga murojaat qilindi.

Formal-yuridik usul asosida sud orqali himoya qilish huquqini tartibga soluvchi qonunchilik normalarining mazmuni, ularning qo‘llanilish tartibi va huquqiy ahamiyati o‘rganildi.

Shuningdek, mantiqiy tahlil va umumlashtirish usullari orqali tadqiqot davomida olingan ma’lumotlar umumlashtirildi, inson huquqlarini sud orqali himoya qilish sohasidagi mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy xulosalar va takliflar ishlab chiqildi. Mazkur tadqiqot usullaridan kompleks foydalanish mavzuni har tomonlama yoritish, mavjud qonunchilikni chuqur tahlil qilish hamda inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish tizimini takomillashtirishga doir asosli xulosalarga kelish imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari, amaldagi qonunchilik normalari hamda sud-huquq tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘rganildi. Tahlillar natijasida sud himoyasi inson huquqlarini ta’minlashning eng muhim kafolatlaridan biri ekanligi, uning samaradorligi esa qonunchilikning takomillashuvi va sud organlarining mustaqil faoliyatiga bevosita bog‘liqligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlarini sud orqali himoya qilish uchun zarur huquqiy asoslar shakllantirilgan. Xususan, Konstitutsiyada har bir shaxsning o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish huquqining mustahkamlanganligi fuqarolarning qonuniy manfaatlarini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, fuqarolik, jinoyat, iqtisodiy va ma’muriy sud ishlarini yuritish tartiblarining mavjudligi turli huquqiy nizolarni tegishli tartibda hal etish imkonini beradi.

O‘rganishlar davomida sud himoyasining samaradorligiga ta’sir etuvchi bir qator muhim omillar aniqlandi. Jumladan:

fuqarolarning o‘z huquq va erkinliklari hamda ularni himoya qilish tartibi to‘g‘risidagi huquqiy bilimlarini oshirish zarurati;

ayrim hollarda sud jarayonlarining uzoq davom etishi;

sud qarorlarining o‘z vaqtida va to‘liq ijro etilishini ta’minlash masalasi;

aholining barcha qatlamlari uchun malakali yuridik yordamdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarurati;

sud faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni yanada kuchaytirish ehtiyoji.

Tadqiqot natijasida inson huquqlarini sud orqali himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish uchun bir nechta takliflar ishlab chiqildi. Birinchidan, aholining huquqiy savodxonligini oshirish maqsadida ta’lim muassasalari va mahallalarda huquqiy targ‘ibot ishlarini kuchaytirish lozim. Ikkinchidan, sud jarayonlarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali fuqarolarning ortiqcha vaqt va mablag’ sarflashining oldini olish mumkin. Uchinchidan, bepul yuridik yordam ko‘rsatish tizimini rivojlantirish, ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarning sud orqali himoyalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir.

Shuningdek, sud qarorlarining ijrosini ta’minlash mexanizmlarini kuchaytirish, sudyalarning mustaqilligini mustahkamlash va fuqarolarning sud tizimiga bo‘lgan ishonchini oshirish ham dolzarb vazifalar sifatida belgilandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari O‘zbekistonda inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning huquqiy asoslari shakllanganligini, biroq ushbu mexanizmlarning amaliy samaradorligini yanada oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Sud himoyasining real va samarali ishlashi inson qadr-qimmatini ta’minlash, qonun ustuvorligini mustahkamlash hamda adolatli jamiyat barpo etishning muhim shartidir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish demokratik huquqiy davlatning muhim belgilaridan biri bo‘lib, jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlash, adolatni qaror toptirish va inson qadr-qimmatini himoya qilishda alohida o‘rin tutadi. Har bir shaxsning o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qila olishi uning davlat va jamiyat oldidagi huquqiy maqomini belgilovchi muhim kafolatlardan hisoblanadi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda sud-huquq tizimini isloh qilish, fuqarolarning odil sudlovga erishish imkoniyatlarini kengaytirish, sudlarning mustaqilligini ta’minlash va inson manfaatlarini himoya qilish borasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklarining oliy qadriyat sifatida e’tirof etilishi hamda sud orqali himoyalanish huquqining mustahkamlanishi ushbu yo‘nalishdagi islohotlarning huquqiy asosini tashkil etadi. Shu bilan birga, inson huquqlarini

sud orqali himoya qilish tizimida ayrim masalalar ham mavjud. Jumladan, aholining huquqiy savodxonligini oshirish, malakali yuridik yordamdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, sud qarorlarining o‘z vaqtida ijro etilishini ta’minlash va sud jarayonlarida ochiqlikni yanada kuchaytirish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Aholining huquqiy madaniyatini oshirish maqsadida inson huquqlari va sudga murojaat qilish tartibi bo‘yicha huquqiy targ‘ibot ishlarini kuchaytirish.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolar uchun bepul yuridik yordam ko‘rsatish tizimini yanada rivojlantirish.

Sud jarayonlarini raqamlashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

Sud qarorlarining o‘z vaqtida va to‘liq ijro etilishi ustidan nazorat mexanizmlarini takomillashtirish.

Sud hokimiyatining mustaqilligini ta’minlash hamda fuqarolarning sud tizimiga bo‘lgan ishonchini yanada mustahkamlash.

Umuman olganda, inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish faqat qonunchilikda belgilangan huquqiy kafolatlar bilan cheklanib qolmasdan, ularning amalda to‘liq ta’minlanishini ham talab etadi. Zero, inson o‘z huquqlari buzilgan taqdirda ularni mustaqil va xolis sud orqali tiklash imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Shu sababli sud himoyasi mexanizmlarini doimiy ravishda takomillashtirish, inson manfaatlarini ustuvor qo‘yish va odil sudlov samaradorligini oshirish O‘zbekistonda huquqiy demokratik davlatni rivojlantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Sudlar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 28-iyul.
3. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi.
4. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi.
5. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi.
6. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. 1948-yil 10-dekabr.
7. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. 1966-yil 16-dekabr..

II. Ilmiy va o‘quv adabiyotlari

8. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent.
9. Saidov A.X. Inson huquqlari: xalqaro huquqiy mexanizmlar. – Toshkent.
10. Mualliflar jamoasi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga sharh. – Toshkent.
11. Davlat va huquq nazariyasi bo‘yicha darslik va o‘quv qo‘llanmalar.

III. Elektron manbalar

12. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi – https://lex.uz
13. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy veb-sayti – https://sud.uz
14. O‘zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markazi – https://insonhuquqlari.uz
15. Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy sayti – https://www.un.org